

14. હનુમદ્વર્ણિતરામવૃત્તાન્તઃ

[સંસ્કૃતસાહિત્યમાં વાલ્મીકિ આદિકવિ છે. સંસ્કૃતસાહિત્યમાં વ્યાપક રીતે વપરાયેલા અને આજે પણ વપરાતા અનુષ્ટુપ્ છંદના તેઓ આવિષ્કર્તા છે, એમ મનાય છે. તેમણે રચેલું રામાયણમ્ એમના આદિકવિ હોવાને કારણે સંસ્કૃતનું આદિકાવ્ય અને એ ઋષિ હોવાને કારણે આર્ષકાવ્ય કહેવાય છે.

આ રામાયણમાં સાત કાંડ છે. પહેલો કાંડ આદિકાંડ અને છેલ્લો કાંડ ઉત્તરકાંડ છે. કુલ મળીને રામાયણમાં અંદાજે ચોવીસ હજાર શ્લોકો છે. આ કારણે આને ચતુર્વિંશતિ-સાહસ્રી-સંહિતા પણ કહે છે.

પ્રાચીન સમયમાં જ્યારે બધા ગ્રંથો હાથથી લખવામાં આવતા હતા ત્યારે આ રામાયણ નામનો ગ્રંથ પણ અનેક લિપિઓમાં હાથથી લખાતો રહ્યો છે. દેશ-વિદેશમાંથી આવા અનેક હસ્તલિખિત ગ્રંથો ભેગા કરીને તે ઉપરથી રામાયણનું એક સંસ્કરણ પ્રાચ્ય વિદ્યામંદિર, મ. સ. યુનિવર્સિટી, વડોદરા ખાતે તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે.

રામાયણના સુંદરકાંડમાંથી પ્રસ્તુત પદ્યો લેવામાં આવ્યાં છે. હનુમાન લંકામાં જઈ અશોકવાટિકામાં સીતાની મુલાકાત કરે છે. આ સમયે રામના દૂત તરીકે ગયેલા હનુમાન માતા સીતાને પોતાના ઉપર વિશ્વાસ બેસે એ માટે રામની વીંટી આપે છે અને રામના જીવનની અત્યાર સુધીની તમામ ઘટનાઓનું સંક્ષેપમાં વર્ણન કરે છે. એ દરમિયાન હનુમાને રામના ગુણોને પણ વર્ણવ્યા છે. આ ગુણોને કારણે રામ મહાન છે, એ વાત ધ્યાનમાં રાખી આપણામાં પણ આવા ગુણો હોવા જોઈએ, તો જ આપણે મહાન થઈ શકીશું, એ હકીકત આ પાઠમાં શીખવાની છે.]

રાજા દશરથો નામ રથકુન્ઝરવાજિમાન્ ।

પુણ્યશીલો મહાકીર્તિઃ ઋજુરાસીન્મહાયશાઃ ॥ 1 ॥

તસ્ય પુત્રઃ પ્રિયો જ્યેષ્ઠસ્તારાધિપનિભાનનઃ ।

રામો નામ વિશેષજ્ઞઃ શ્રેષ્ઠઃ સર્વધનુષ્મતામ્ ॥ 2 ॥

રક્ષિતા સ્વસ્ય વૃત્તસ્ય સ્વજનસ્યાપિ રક્ષિતા ।
 રક્ષિતા જીવલોકસ્ય ધર્મસ્ય ચ પરંતપઃ ॥ 3 ॥
 તસ્ય સત્યાભિસન્ધસ્ય વૃદ્ધસ્ય વચનાત્ પિતુઃ ।
 સભાર્યઃ સહ ચ ભ્રાત્રા વીરઃ પ્રવ્રજિતો વનમ્ ॥ 4 ॥
 તેન તત્ર મહારણ્યે મૃગયાં પરિધાવતા ।
 રાક્ષસા નિહતાઃ શૂરા બહવઃ કામરૂપિણઃ ॥ 5 ॥
 જનસ્થાનવધં શ્રુત્વા નિહતૌ ખરદૂષણૌ ।
 તતસ્ત્વમર્ષાપહતા જાનકી રાવણેન તુ ॥ 6 ॥
 વઙ્ચયિત્વા વને રામં મૃગરૂપેણ માયયા ।
 સ માર્ગમાણસ્તાં દેવીં રામઃ સીતામનિન્દિતામ્ ॥ 7 ॥
 આસસાદ વને મિત્રં સુગ્રીવં નામ વાનરમ્ ।
 તતઃ સ વાલિનં હત્વા રામઃ પરપુરંજયઃ ॥ 8 ॥
 આયચ્છત્કપિરાજ્યં તુ સુગ્રીવાય મહાત્મને ।
 સુગ્રીવેનાભિસંદિષ્ટા હરયઃ કામરૂપિણઃ ॥ 9 ॥
 દિક્ષુ સર્વાસુ તાં દેવીં વિચિન્વન્તઃ સહસ્રશઃ ।
 અહં સંપાતિવચનાચ્છતયોજનમાયતમ્ ॥ 10 ॥
 તસ્યા હેતોર્વિશાલાક્ષ્યાઃ સમુદ્રં વેગવાન્ પ્લુતઃ ।
 વિરરામૈવમુક્ત્વા સ વાચં વાનરપુઙ્ગવઃ ॥ 11 ॥

ટિપ્પણી

નામ (પુંલિંગ) : કુઙ્ગરઃ હાથી તારાધિપઃ તારાઓનો સ્વામી, ચંદ્ર **ખરઃ** જનસ્થાનના એક રાક્ષસનું નામ **દૂષણઃ** રાવણ દ્વારા નિયુક્ત જનસ્થાનનો સેનાની **અમર્ષઃ** ગુસ્સો **સુગ્રીવઃ** વાનરોનો રાજા **હરિઃ** વાનર **સંપાતિઃ** ગીધરાજ જટાયુનો મોટો ભાઈ

(સ્ત્રીલિંગ) : અભિસંધા વચન **ભાર્યા** પત્ની **મૃગયા** શિકાર

(નપુંસકલિંગ) : આનનમ્ મુખ **વૃત્તમ્** સદાચાર, વર્તણૂક

સમાસ : જનસ્થાનવધમ્ (જનસ્થાને વધઃ જનસ્થાનવધઃ, તમ્ । સપ્તમી તત્પુરુષ) । **ખરદૂષણૌ** (ખરઃ ચ દૂષણઃ ચ, इतरेतर द्वन्द्व) । **અમર્ષાપહતા** (અમર્ષેણ અપહતા, તૃતીયા તત્પુરુષ) । **મૃગરૂપેણ** (મૃગસ્ય રૂપમ્ મૃગરૂપમ્, તેન । ષષ્ઠી તત્પુરુષ) । **કપિરાજ્યમ્** (કપીનામ્ રાજ્યમ્, ષષ્ઠી તત્પુરુષ) । **સંપાતિવચનાત્** (સંપાતેઃ વચનમ્ સંપાતિવચનમ્, તસ્માત્ । ષષ્ઠી તત્પુરુષ) । **વાનરપુઙ્ગવઃ** (વાનરેષુ પુઙ્ગવઃ, સપ્તમી તત્પુરુષ) ।

કૃદન્ત : શ્રુત્વા (શ્રુ + ત્વા) । વઙ્ચયિત્વા (વઙ્ચ - (પ્રેરક) + ત્વા) । હત્વા (હન્ + ત્વા) ।
 ઉક્ત્વા (વચ્ > ઉચ્ + ત્વા) ।

વિશેષ

(1) શબ્દાર્થ : રથકુઙ્ગરવાજિમાન્ રથો, હાથીઓ અને ઘોડાઓવાળો **પુણ્યશીલઃ** પુણ્ય કરવાના સ્વભાવવાળો **ઋજુઃ** સરળ **તારાધિપ-નિભ-આનનઃ** ચંદ્રના જેવા મુખવાળો **સ્વસ્ય** પોતાના **વૃત્તસ્ય** વર્તનનો, આચરણનો **પરંતપઃ** પર એટલે કે શત્રુઓને તપાવનાર **સત્યાભિસન્ધસ્ય** સત્ય (આચરણ)ના સંકલ્પવાળાના

સભાર્ય: પત્ની સાથેનો **પ્રવ્રજિતો વનમ્** વનમાં ગયો. **પરિધાવતા** દોડતા, દોડી રહેલા તેણે **કામરૂપિણ:** પોતાની મરજી મુજબ રૂપ લેનારા **જનસ્થાનવધમ્** જનસ્થાન (નામના વન)માં થયેલા વધને **અમર્ષાપહતા** ઈર્ષાથી-ગુસ્સાથી અપહરણ કર્યું. **વચ્ચયિત્વા** છેતરીને, ઠગીને **માર્ગમાણ:** શોધતો, શોધમાં લાગેલો **સીતામનિન્દિતામ્** નિંદાને પાત્ર નહીં એવી સીતાને **આસસાદ** પ્રાપ્ત થયો. પહોંચ્યો. મેળવી લીધી. **પરપુરંજય:** પર-શત્રુના પુર-નગરને જીતનાર **સુગ્રીવેનાભિસંદિષ્ટા:** સુગ્રીવ દ્વારા આદેશ કરાયેલા **વિચિન્વન્ત:** શોધી રહેલા, ખોજ કરતા **સહસ્રશ:** હજારો **શતયોજનમાયતમ્** એક સો યોજન ફેલાયેલા (એક યોજન એટલે લગભગ ચાર માઈલ) **વિશાલાક્ષ્યા:** વિશાળ આંખોવાળીને **પ્લુત:** પાર કર્યો. ઓળંગ્યો. **વાનરપુટ્ત્રવ:** વાનરશ્રેષ્ઠ.

(2) સંધિ : ઋજુરાસીન્મહાયશાઃ (ઋજુઃ આસીત્ મહાયશાઃ) । તતસ્ત્વમર્ષાપહતા (તતઃ તુ અમર્ષાપહતા) સંપાતિવચનાચ્છતયોજનમાયતમ્ (સંપાતિવચનાત્ શતયોજનમ્ આયતમ્) । તસ્યા હેતોર્વિશાલાક્ષ્યાઃ (તસ્યાઃ હેતોઃ વિશાલાક્ષ્યાઃ) । વિરરામૈવમુક્ત્વા (વિરરામ એવમ્ ઉક્ત્વા) ।

સ્વાધ્યાય

1. વિકલ્પેભ્યઃ સમુચિતમ્ ઉત્તરં ચિનુત ।

(1) રામવૃત્તાન્તં કઃ વર્ણયતિ ?	☐
(ક) દશરથઃ (ખ) સુગ્રીવઃ (ગ) હનુમાન્ (ઘ) સીતા	
(2) તારાધિપઃ કઃ ?	☐
(ક) સૂર્યઃ (ખ) રામઃ (ગ) શુક્રઃ (ઘ) ચન્દ્રઃ	
(3) કામરૂપિણઃ કે આસન્ ?	☐
(ક) રાક્ષસાઃ (ખ) દેવાઃ (ગ) વાનરાઃ (ઘ) અરણ્યવાસિનઃ	
(4) 'કુઞ્જરઃ' શબ્દસ્ય પર્યાયઃ કઃ ?	☐
(ક) ગજઃ (ખ) કૂજનમ્ (ગ) કઙ્કરઃ (ઘ) કાકઃ	
(5) આયતમ્ શબ્દસ્ય કઃ અર્થઃ ?	☐
(ક) દીર્ઘમ્ (ખ) ન્યૂનમ્ (ગ) વિસ્તૃતમ્ (ઘ) સીમિતમ્	
(6) જાનકી કેન અપહતા ?	☐
(ક) ખરેણ (ખ) રાવણેન (ગ) દૂષણેન (ઘ) વિભીષણેન	

2. અનુનાસિકં પરસવર્ણત્વેન પરિવર્ત્ય લિખત ।

ઉદાહરણમ્ : વર્ગસહિતમ્ અનુનાસિકપદં લિખત ।

ક-વર્ગઃ	પુંગવઃ	ક-વર્ગઃ	પુઙ્ગવઃ
(1) કુંજરઃ	(2) અભિસંધઃ
(3) વંચયિત્વા	(4) પુરંજયઃ
(5) સંદિષ્ટઃ		

3. અધોલિખિતાનાં કૃદન્તાનાં પ્રકારં લિખત ।

(1) શ્રુત્વા		(2) ઉક્ત્વા	
(3) હત્વા			

4. રેખાંકિતપદાનિ આધૃત્ય પ્રશ્નવાક્યં રચયત ।

(કેન, કઃ, કુત્ર)

- (1) દશરથઃ પુણ્યશીલઃ આસીત્ ।
- (2) રામેણ મહારણ્યે રાક્ષસાઃ નિહતાઃ ।
- (3) સઃ વીરઃ વનં પ્રવ્રજિતઃ ।

5. ઉદાહરણાનુરૂપં શબ્દરૂપાણાં પરિચયં કારયત ।

શબ્દરૂપમ્	મૂલશબ્દઃ	અન્તઃ	લિટ્ગમ્	વિભક્તિઃ	વચનમ્
ઉદા. ધર્મસ્ય	ધર્મ	અકારાન્તઃ	પુંલ્લિઙ્ગમ્	ષષ્ઠી	એકવચનમ્
(1) મૃગયામ્
(2) બહવઃ
(3) માયયા
(4) વિશાલાક્ષ્યાઃ
(5) વૃદ્ધસ્ય

પ્રવૃત્તિઓ

- રામાયણનાં મુખ્ય પાત્રોનો સંક્ષિપ્ત પરિચય કેળવો.
- રામાયણના મુખ્ય પ્રસંગોની જાણકારી મેળવો.
- રામના ગુણોની સૂચિ બનાવો.